

МИОДРАГ МАТИЦКИ

СТЕРИЈИН АМАНЕТ СРПСКОМ НАРОДУ

Захваљујући разумевању епископа Никанора, ових дана је у Владичанском двору у Вршцу с разлогом одата пошта стогодишњици присаједињења Војводине матици Србији изложбом која је с правом словила „Отаџбини у част” и беседама. Подсетили смо се судбоносних тренутака из историје српског народа који су се тicali и града Вршца, Баната.

Почев од времена Светог Саве Немањића, првог српског архиепископа, који је оснивао српске епархије и „исходовао” јурисдикцију Српске цркве над православцима и у Угарској и основао или обновио четири српска манастира у Банату и Бачкој, манастире Месић, Златица, Базјаш и Ковиљ. У обновљени манастир Месић дошли су хиландарски калуђери на челу с јеромонахом Арсенијем Богдановићем Сремцем. Тако је овде почела да се ствара будућа Србија. Од великих тренутака из историје обједињавања српског народа није се могла заобићи 1552. година, када је, одмах по турском заузећу Баната, обновљен рад Пећке патријаршије (1557) и када су, обухваћени њеном јурисдикцијом, предвођени епископима и војводама, Срби у Банату и Поморишју, на некадашњим поседима српских деспота, били веома бројни, тако да су овај простор и Мађари и Аустријанци звали „Рашка”.

Посебно место имао је српски устанак у Банату подигнут с пролећа 1594, за који историчар Драго Његован вели да је био „свесна и организована акција да се збаци турска власт и обнови српска држава”, да су Срби, „после деценија хајдучије и бежаније, одлучно изашли на европску историјску сцену”. То је била прилика да се подсетимо да је устаничко језгро тад било у ослобођеном Вршцу и улоге и трагичне судбине светог епископа вршачког Теодора Несторовића, на чији дан обележавамо славу града Вршца, као и

јунаштва јунака Јована Калабуре, који је на мегдану убио турског заповедника Вршца. И да се подсетимо 1595. године, када су Турци на Врачару спалили мошти Светога Саве. Није могла да буде заобиђена ни српска Мајска скупштина одржана у Сремским Карловцима 1. маја 1848. године. Ту се окупило петнаестак хиљада Срба из свих крајева, у Карловце су дошли сви који су могли. Уследила је Буна, пале су многе жртве, али се на крају догодило да је Беч као парадне коње заошијао сукобљене народе у свом царству и испао највећи победник. У том сазревању мудрости у српском народу да се пушком и проливањем крви ништа трајно не остварује, значајну улогу је одиграо наш Јован Стерија Поповић.

И Стерија је припадао оним Србима који су, како је остало записано, кроз 17, 18. и 19. век „и по дневу” сањали о обнови српске државе. Био је спреман да попут младог Георгија Михаљевића, словослагача Будимске универзитетске штампарије у којој су штампане српске књиге, остави Будим и стави се на располагање устаничкој Србији. Михаљевић је објављивао српски *Календар* 1807, 1808, и за 1813. годину, први наш књижевни периодик у 19. веку. У годишту за 1807. објавио је песму Михаила Витковића посвећену Српском устанку – „Пјесн на славу сербски јунака”, а на фронтиспису годишта за 1808. слику војда Карађорђа с потписом: „Освободитељ отечества свога Г. Госуд. Черн. Георгиј”. Тај је календар због тога био забрањен и уништен, а један примерак успео сам да откријем у Сечењијевој библиотеци у Будимпешти. Михаљевић је прешао у Србију да тамо служи као учитељ и ту му се губи сваки траг.

Стерија се у Србији прихватио далеко важнијих послова него што је учитељевање. Био је један од најзначајнијих интелектуалаца који су из Аустријског царства прешли у Србију. Он је ударио темеље српском позоришту, значајно је утицао да се оснује Друштво српске словесности, будуће Српско учено друштво и Краљевска академија наука, био је успели министар просвештенија. Кад год уђем у САНУ, осећам се као да улазим у православну лавру. Ту ме у предворју сачекује Стерија, његово попрсје. Увек га поздравим као неког свог. Бавио сам се у више наврата његовим делом, приредио сам као научно издање једину му објављену књигу песама *Даворје* и према рукописима други том *Даворја* који је намеравао да објави. Његова збирка песама *Даворје* најлепши је знамен српске поезије 19. века. Први пут сам за ову прилику прочитао ово дело као Стеријин аманет српском народу. Посебно његове песме о Косову, о судбини српског народа подређеној сталним плимама и осекама сеоба, о наравима српског народа, посебно оне песме које садрже оно што је као аманет оставио будућим нараштајима.

Мудри Стерија је добро знао како изгледа кружница по којој су у одређеним периодима исијавала средишта српске књиге, књиге малог народа раздробљеног међу царствима који је тек настојао да заузме своје место у мозаику европске културе. Све то са књигама започело је у Млецима, са Захаријом Орфелином, који је радио у штампарији у којој су штампане најзначајније књиге признатих европских народа. Деценијама је, потом, Беч био то средиште. Више од хиљаду најзначајнијих српских књига штампано је у 18. и већем делу 19. века у Бечу. Следи борба Беча и Будима око тога где ће бити центар препорода словенских народа у аустријском царству, па мудре осеке сеоба, када се Срби опредељују за Нови Сад као центар српске књиге, када се Матица српска сели из Будима у тај град, оснива позориште, док све јачи грађански сталеж и густо концентрисана српска интелигенција српског севера не смогну да створе град који с правом добија назив Српска Атина. Тада Карловци постају центар српске цркве, Фрушка гора српски Парнас, а песник Лукијан Мушицки бива проглашен за српског Хорација. Потом, преко Крагујевца, Београд ће преузети барјак српског издавалаштва и тако ће остати до данас. То је тек један ток развоја српске културе, али никако безначајан. У Будиму, Пожуну, Сегедину, Срби оснивају дружине младежи српске, налик оном кружоку у Вуковој кући у Бечу, где су се деца из Кнежевине Србије понајвише школовала, где су, уз Вука, завршавала и „српски факултет” и постајала спремна да преузму послове који ће допринети обнови српске државе. Те је послове у области културе започињао Вук са читавом мрежом сарадника расутих по средиштима његовог европског круга, при чему су се држали девизе коју је Вук огласио у свом *Ковчежићу* 1849. године, а која је подразумевала да је све што чине намењено „Србима свима и свуда”. Уместо махања сабљом, позивања на борбу и давање живота за слободу златну, покрећу се српски листови, отварају српске школе, шире се издавачки центри све до Кикинде, крећу са радом српске штампарије. То су донеле године узлета српског народа, почев од 1847. и 1848, посебно године када се са друштвима младих осећа снажно деловање покрета Уједињене омладине српске. Тад настаје мудра и дугорочна културолошка политика која је утемељила Српско војводство, створила свест у народу да ће се уједињењем којем треба тежити једнога дана испољити у пуном сјају снага и вредност српског народа.

Баш у тим узвитланим годинама узлета, поред оних са исуканим сабљама и пренаглашеним родољупцима који су нашли место и у Стеријином театру, српски народ има и низ мудрих глава које у тим временима шаљу поруке незамисливе у временима јуначења, постају спремни да, после вековног ропства, почну да остварују

сан о обнови своје државе. Данило Медаковић је покретач гласовитог *Годишњака* (1850) који креће са српским грбом Војводства, са до тада незамисливим родословима црквене и световне власти будуће Србије, без обзира што ће то бити у каснијим годиштима забрањено, са идејама које наговештавају обнову српске државе. Медаковић је издавао и лист *Најредак* (1849). Штампан Вуковим писмом и народним језиком, у њему се критички описују протекла војевања током Буне 1848–1849. У прилозима се не штеде ни српски борци који су начинили неки корак противан човечеству приликом заузимања, на пример, Бачке Паланке. Нападнут због таквог писања, Медаковић у уводнику свог листа упућује за оно време значајну поруку да је боље да о својим грешкама пишемо ми него да непријатељи то злоупотребе. Од тог соја био је и Стерија, који се не тако славно повукао из Београда у свој родни град Вршац, где је живео усамљен, препуштен себи и својим мислима о српском народу и његовој судбини. Тих година су настале његове песме „Година 1848-а, Српски народ и његова судбина”, за једину своју књигу песама певао је поему „Даворје на Пољу Косову”, и у њу укључио осам превода наравоучителних Хорацијевих песама. Ове песме, допуњене са неколико такође позно насталих („Спомен Видова дана; Деспот Ђурађ Бранковић I”; „На смрт једног зликовца”; „Честољупцу”) – јесу сâмо језгро Стеријиног аманета српском народу.

Нимало случајно, Стеријину књигу *Даворје* објавио је 1854. Данило Медаковић, међу првим књигама које је средином 19. века издавао како би утврдио оно што је највредније у српској књижевности. Ова Стеријина књига нашла се са Доситејевим *Баснама*, првим историјама Србије и Црне Горе написаним у годинама узлета српског народа. Колико је Медаковићев избор релевантан, најбоље говори податак да се *Даворје* нашло као прва књига „Народне библиотеке” Браће Јовановић из Панчева, коју је уређивао Ђорђе Поповић Даничар. Он је успео да са двестотинак књига, почев од 1880. године, начини успелу ревизију најзначајнијих дела српске књижевности, ништа мање значајну од оне Данила Медаковића са средине 19. века, а коју ће наставити часна Српска књижевна задруга 1892. године у плавим колима (трећа књига по реду), и издаваће се до данас. Стеријина књига *Даворје*, најзад, нашла је своје место и у најновијој едицији Матице српске „Десет векова српске књижевности”, која у наше време излази у више од стотину посебних томова. У сва та четири случаја капиталне ревизије српске књижевности, у првим колима, нашло се и Стеријино *Даворје*. И, одмах треба додати да је, управо због аманета који је упутио српском народу, поред свих похвала, Стеријиним песничком

делу управо због тог аманета нађена главна мана. Најпре се огласио *Српски дневник* 16. јануара 1855. године. Анонимни аутор истиче Стеријино оштро и бодљиво перо „које се ни са чим не задовољава, шта у садашњости корен има, већ се понајвише на спомене прошлости обраћа”. Можда је аутора највише коснула строфа из песме „Даворје на Пољу Косову”, која је актуелна и у нашем времену:

Сетно поље Косово!
Доћи ће ти цвеће;
Ал’ цвет наше сјајности
Нигда више неће.

Далеко је значајније *Одговорено писмо Г. Ј. С. Појовићу* Јована Ристића, упућено из Београда 22. јануара 1855. године. Он управо замера Стеријиним дугим моралисањима и пространим рефлексјама у песмама које су својеврсни аманет српском народу, посебно Стеријиним начелима о народности и слободи. У прилогу објављеном у *Гласнику Друштва српске словесности* 1856, после Стеријине смрти, Ристић понавља ове оцене и сада храбрије додаје: „Ко ће одати правду песми која слободу и народност у гроб испраћа?” Приговара Стерији да је, противан новим људима и новим мислима, само наличје као праве тежње нових правца свету представљао, те горко закључује: „Ах, доста је у нас таквих учитеља”. Колика је била тежина Ристићевог *Одговореног писма*, вероватно званично нарученог, казује и податак да је у „Народној библиотеци” Браће Јовановић 1880, уместо Стеријиног предговора, штампана Ристићева критика. На насловној страници, испод наслова *Даворје Јована Стерије Појовића*, као указом да је одређено, додато је крупним словима: *са Одговореним писмом Јована Ристића*.

У песми о 1848. години Стерија бележи стих: „Народност и слобода, једнакост рајске су биљке”. У песми „Српски народ и његова судбина” он наставља општу поруку српске родољубиве лирике која се ослања на косовски мит и предање о издајству и неслози. Али Стерија не остаје само на томе. Он уз неслогу као ману уводи и „наглост” као особину свог народа која је, уз „неслогу”, најпреча згода за несреће српског народа, чак вели да ту лежи „предгроб (његове) пропасти”. Стерија наступа са позиције хорацијевске мудрости, свом народу у аманет оставља трајну поруку да су разум, слога и разбор свето тројство наравоученија и предуслов очувања човеческог у духовности народа. Његова најснажнија порука гласи:

Хоћеш вечне задужбине?
У прсима цркву зидај
И са жеља похот скидај,
И утврди срце чисто.

И одмах потом то образлаже:

Променљив је образ мрака,
И гордиња таје свака,
И остаје вечно – ништа

Овим он навештава своју песму „Надгровије самоме себи”, начињену пред смрт, која је објављена затечена у његовим рукописима. Ова се песма завршава исконском мудрошћу да „ништа из ништа, све даје ништа”, али и да „све је ништа и ништа даје све”. Ипак, у песми о деспоту Турђу Бранковићу, ономе који жели славу и сјајност поручује стиховима:

Вечност недомашна, којој вишњи исхода не да,
Ову заслужи, пак је наплаћен ти труд.
Кој’ је отечеству, кој’ ближњем множио ползу,
Чувао, спасавао, вечно тог спомиње свет.
Кога по путу живота не тиште совести бодље,
Тај преко гроба носи душе спокојства сладост.
Смртни, желиш ли славу и сјајност? Ево ти пута!

Остаје питање зашто је своје „пјеснословне производе у избору”, једину књигу песама коју је објавио пред крај свог живота, Стерија назвао *Даворје*. Одговор би био да је Стерија у овом случају пратио Вука, његов *Српски рјечник*. Већ у првом издању *Рјечника* (1818), Вук открива неко тужно, сетно значење ове речи, наводећи фразе: „давори пуста црна горице”, те „Давори, Божо” изговорено као претња мајке детету. Захваљујући Вуковој помоћи Копитар другу реч – *даворије* – преводи на латински речју *conscientio* – заједнички обед; *conscientus: складносї, хармонија, духовна хармонија, складно њевање, сагласносї, слога*. У *Српском рјечнику* објављеном 1852, у време када је Стерија састављао своје *Даворје*, Вук додаје још неколика значења. За реч *давори*: „пуста, црна горице”; „давори старости”; „давор лице”; „давори, ти Косово равно”, као и: „Ал’ давори Јанково копиле” чиме се претњом замењује реч говори из епске поезије: „Ал’ говори ...” Иза речи *даворије* Вук јасно упућује на складно певање, на корачницу, али и на тужну песму: „Ударише ситне даворије”. У *Речнику књижевних ѿермина*

Института за књижевност и уметност помињу се многа значења, у зависности од контекста: лирска народна песма („сватовске даворије”), у Качићевом *Разговору угодном народа словинскога* (1756) реч означава јуначку или борбену песму, што се потврђује и код Јураја Крижанића (*Epos heroicum*, 1652), а користе је у песмама и Људевит Гај и Драгољуб Филиповић (*Моравске даворије*, где се реч даворје изједначује с песмом *будницом*). За Стеријину збирку песама аутори су склони да овој речи дају значење: *шужење*, *шужаљка*. Музиколог Фрањо Кухач издваја старије значење речи – даворје као *војничка њесма* која се пева када се полази у бој или на самом бојишту да се охрабри војска. Додао бих да су даворје певали пандури Фрање Тренка када су у склопу граничарских јединица кретали на „француску војну”. То је време када даворје, захваљујући оркестарској пратњи, почињу да се развијају као врста корачнице.

Све ово што се везује за реч даворје било је већим делом доступно Стерији и све се, на неки начин, садржи у наслову његове збирке песама. Почев, пре свега, од оних значења која латинским преводом у Вуковом *Српском рјечнику* истиче Јернеј Копитар: складност, хармонија, слога, па би код Стерије то значило складно певање о историјском попришту које вековима обележава историју српског народа. То нам помаже и да боље разумемо зашто Стерија подужу поему из ове збирке, „Даворје на Пољу Косову”, разлама наизменичним смењивањем кратких строфа у ритму осмерачке корачнице са строфама дугога стиха, како се вели када је реч о јуначкој епици блиској бугарштицама, у којима се бугарило и тужило опевање историјских догађаја који су се смењивали доказујући бесмисленост понављања историје као лоше учитељице живота. Истовремено, Стерија је желео да његово *Даворје* буде својеврсна гозба поезије, својеврстан агапе који би могао да оствари слогу уз помоћ љубави, да читаоце (српски народ) окупи као сагласну породицу са предзнаком духовне хармоније.*

* Беседа изговорена у Владичанском двору у Вршцу, 21. децембра 2018. године.